

Bizantski car Konstantin Porfirogenet ime Zadra - Jadera izvodio je iz "iam erat" što bi trebalo da znači da Zadar već bijaše prije Rima. Mada je ovo tumačenje netočno i danas izgleda smiješno, Zadar je uistinu postojao prije Rima.

Prvi su tragovi postojanja naseobine na području današnjeg Zadra iz daleke prapovijesti. Od 1000. godine pr.n.e. ovo su područje naseljavali Liburni. Sačuvano je podosta ostataka liburnske kulture među kojima su najvažniji grobovi na liburnskim nekropolama s priložima. Nađena domaća keramika izrađena je ili pod izravnim helenskim utjecajima ili su preuzeti samo helenski motivi. U to su vrijeme Mediteranom plovile liburnske lađe koje su u Jaderu donosile vanjske utjecaje (liburnske su lađe preuzeli Rimljani u svoju ratnu flotu). Na području Zadra otkrivena je i grčka keramika dovezena liburnskim ladama. Otkopano je i nešto ostataka samog naselja i to su uglavnom ulomci podova kuća i dijelovi zidova. Samo ime Jader (navođeno i kao Jadera i Jadra) ilirskog je porijekla.

Prvi pisani trag postojanja Zadra potječe iz 4. stoljeća pr.n.e. Fragment iz tog grčkog izvora glasi:
Ἰάδασινοι ἀπὸ Ἰαθασιίων καὶ τῶν συμμάχων τὰ ὄπλα...
Iadasinoi su stanovnici Jadere - Iliri - i spominju se kao vođe ilirske koalicije u borbi protiv Grka na Faru (Hvaru).

Počeci romanizacije sežu u 1. stoljeće pr.n.e. Jaderu naseljavaju rimski građani, većinom isluženi vojnici, veterani. Oni osnovaše municipij rimskoga tipa koji ubrzo postaje kolonija. Zadar je tada bio jedina kolonija u ovom području.

Nađeni natpisi spominju cara Augusta pod imenom "parens coloniae". Pitanje je kojeg je značenja riječ "parens" u ovome slučaju. Prije će biti pokrovitelj negoli osnivač. Jedan od dvaju nađenih natpisa koji spominju cara Augusta glasi:

IMP . CAESAR . DIVI . F .
AVGVSTVS . PARENS .
COLONIAE . MVRVM . TVRRIS
DEDIT .

Obradiva zemlja u okolici grada bila je raspodijeljena na pravilne kvadrate - centurije. Jedna stranica kvadrata iznosila je oko 700 m. Tragovi mjerenja i podjele mogu se još i danas vidjeti. Ager obuhvaćen centurizacijom sezao je od Bibinja do Dikla i na otoku Ugljanu.

Proces romanizacije tekao je prilično sporo, jer je teško bilo iskorijeniti običaje Liburna. Neka ilirska imena nalaze se u natpisima čak iz 3. stoljeća n.e., a dugo su se zadržali i kultovi domaćih božanstava. Romanizacija se sporo odvijala uglavnom u okolici Zadra, dok za samu Jaderu to ne vrijedi.

Jadera je cestama bila dobro povezana s Aenonom (Ninon) i Asseriom (Podgrađem kod Benkovca).

Jadera je na otoku zapremala četvrtinu kvadratnih kilometara površine. Njome su tekle uzdužne i poprečne ulice (cardo i decumanus). Te ulice zatvarahu takozvane otoke - insulae. Taj je raspored ulica u Zadru sačuvan do danas. Grad je imao kanalizaciju i dva akvedukta s vodom iz Crnog i Vrane. Osim toga uz luku je bila i tržnica (emporium), kojoj je luk ugrađen u gradska vrata 16. stoljeća. Postojale su i gradske terme. Još i danas su vidljivi dijelovi rimskog obrambenog bedema. Utvrđeno je i postojanje amfiteatra (prema zapisima iz 17. stoljeća) kraj današnjeg atletske igrališta.

Središte grada bili su forum i kapitolij. Forum je bio okružen trijemom (porticus) s mramornim stupovima u dva reda. Trg je bio popločen u uzdužnom pravcu i niži od okolnog prostora. Prema forumu bile su okrenute i tabernae - dućani najrazličitijih vrsta. Tu se stjecao svijet sa svih strana i tu se okupljahu svi društveni slojevi. Forum je imao veliku društvenu, političku i trgovačku ulogu, a mogao je primiti tisuću ljudi. Tu je antički Zadar živio u punom sjaju.

Na povišenju od oko 2 m, do foruma bio je kapitolij. Tu se uzdizao hram od kojeg su pronađeni dijelovi stupova i temelji, te neki ukrasni elementi. Na današnjem je Trgu oslobođenja i kanelirana kolona s korintskim kapitelom, sastavljena od ulomaka dvaju stupova nađenih u hramu. Ispred hrama bili su postavljeni žrtvenici (ara sacrificalis). I kapitolij je bio okružen trijemom (peribolus). Ispred stubišta kapitolija nalazila su se dva velika stupa, od kojih je jedan do danas sačuvan, a nalazi se na Zelenom trgu.

U kasnoj antici u Zadru su sagrađene kršćanske crkve kojih su ostaci vrlo oskudni.

Najvažniji nalazi antičke Jadere su u Arheološkom muzeju u Zadru. U muzej je dospjela privatna zbirka obitelji Danieli-Pelegrini u kojoj su bili vrijedni primjerci antičke skulpture i plastike. Zbirka tog muzeja obogaćena je početkom 20. stoljeća nalazima prof. Glavinića, dr. L. Jelića, Wilberga, Keila i dr. Abramića. Za istraživanje antičkog Zadra od velike su važnosti radovi I. Luciusa, Š. Ljubavca Zadrana i Farlattija. Sistematski rad na upotpunjavanju i proučavanju zbirke započeo je nakon 2. svjetskoga rata. Dosta nalaza otkriveno je i rušenjima u 2. svjetskom ratu.

Veći dio rimskog arheološkog materijala sačinjavaju predmeti

nađeni u rimskim nekropolama. Nekropole Jadere bile su uz današnju Murvičku i Bukovičku cestu, a u Arbanasima je otkrivena kasnoantička nekropola.

U muzeju se nalazi i rekonstrukcija nekolicine rimskih grobova u kojima su pronađeni predmeti iz 1. i 2. stoljeća n.e. Izložena je i bogata zbirka keramike (terra sigillata, terra sigillata falsa, terra rossa, terra nigra) na kojoj su vrlo zanimljivi motivi. Tu je zbirka svjetiljki (lojanica i uljanica), a na nekima od njih prikazani su motivi iz svakodnevnog života i mitologije. Među predmetima od kosti i bjelokosti posebno mjesto zauzimaju tabulae certae od bjelokosti jer je to jedini primjerak te vrste u nas. Tabulae certae je notes za bilješke. Inače, od kosti i bjelokosti uglavnom je izrađivan toaletni pribor.

U muzeju se nalaze i zbirke antičkog stakla (prozirnog, obojenog i plastičnog), instrumenata (strigili, ključevi, kutije i dr.), sitne brončane plastike i rimskog nakita. Za proučavanje antičke Jadere od velike su važnosti i epigrafički tekstovi izloženi u muzeju.

Među antičkim nalazima Zadra i okolice valja nam spomenuti i one nađene na području crkve svete Stošije. Dobro su istraženi i proučeni ostaci antičke cisterne ukopane u zemlju, kako je to bilo uobičajeno u rimsko doba. Žbuka cisterne bila je nepropusna, a cisterna je bila zaštićena od pretjerana grijanja, što je od velike važnosti za konzerviranje vode. Čišćenje cisterne bilo je otežano jer se voda prije čišćenja morala iscrpsti.

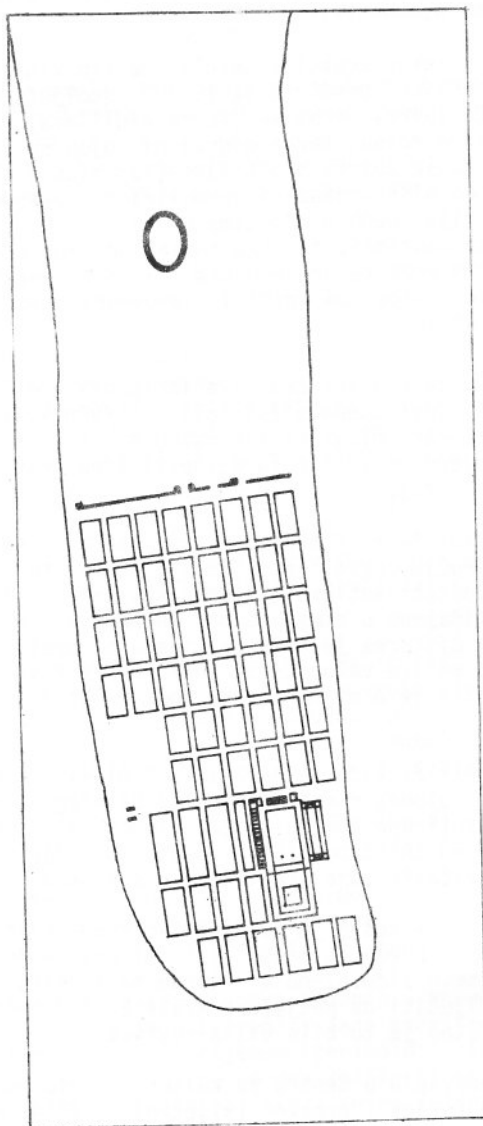
Otkriven je i spremnik za vodu, a nađeni su i niski zidovi. U cisterni su nađeni ulomak rimske kolone od bijelog vapnenca, fragmenti ornamentirane kamene ploče, ulomci od rimske keramike i posudice od antičkog stakla. Nešto su bolje sačuvani dijelovi plavičaste zdjelice i šalice s drškom.

Zbog oskudnog materijala teško je odrediti vrijeme postojanja i funkciju sklopa kojemu su pripadali cisterna, spremnik za vodu i ostaci niskih zidova, no s obzirom na tehniku zidanja moglo bi se zaključiti da potječe s kraja 2. ili početka 3. stoljeća. Vjerojatno je tu bila villa rustica.

U svom nedavnom predavanju u Centru za kulturu i informacije i članku u časopisu *čovjek i prostor* (siječanj 1977) dr Mate Suić iznio je potrebu pridavanja nove dimenzije antičkom forumu i kapitoliju. Budućnost je tih prostora u njihovu oživljavanju. Kao izvor za to mogle bi nam poslužiti neke značajke foruma u antičko doba. Suić je naglasio:

"Forum je istražen, rezultati su poznati. Arheolozi su rekli svoje. Rekli su i konzervatori, utvrdili i valorizirali sve spomeničke i ambijentalne vrijednosti forumskoga kompleksa.

Prošlost i sadašnjost su obrađene. Treba mu odrediti budućnost. Taj odlučujući korak nije učinjen. Forum čeka, otkriveni prostori počinju se opet pokrivati čekajući 'bolja vremena'."

ANTIČKI JADER

Napomena:

Pri pisanju sam upotrijebila radove dr Mate Suića, dr Ive Petriciolija, Vesne Cestarić, te Vitaliana Brunellija.